

HÄMEENLINNA JA AULANKO

Kari Viitamäki

Hämeenlinnan matkailun historiaa ja virstanpylväitä

Hämeenlinnan matkailun ensimmäisen ja samalla merkittävimmän virstanpylvään voidaan ajatella olleen Hämeen linnan rakentaminen Vanajaveden rannalle 1200-1300 -luvuilla. Keskiajan kuluessa leirilinnasta rakennettiin asuinlinna linnanpäällikön käyttöön. 1700-luvulla linna korotettiin kolmi-kerroksiseksi ja ympäröitiin kehämuurirakennuksilla.

Hämeen linnassa ja sitä ympäröivissä kehämuurirakennuksissa toimi vankila vuosina 1837-1972. Valtio aloitti 1950-luvun alkupuolella linnan tutkimus- ja restaurointityöt, jotka saatiin päätökseen vuonna 1988. Linna otettiin matkailukäyttöön 1980-luvulla ja on tänä päivänä kaupungin tärkein matkailukohde kävijämäärissä mitattuna. Linnassa vierailee vuosittain yli satatuhatta kävijää. Opastetuilla kierroksilla kävijät saavat myös tietoa linnassa eletystä elämästä, joista on olemassa hyvinkin tarkkaa tietoa.

Linnan ympärillä olevissa Linnan niemen kohteissa eli Vankilamuseossa, Historiallisessa museossa ja Tykistömuseolla on kävijöitä vuosittain noin 45.000. Hämeenlinnan museo eli nykyinen Historiallinen museo perustettiin vuonna 1910. Se muutti Linnan niemeen vuonna 2008. Vankilamuseo ja Tykistömuseo, joka toimi aiemmin Niinisalossa, perustettiin Linnan niemeen 1990-luvulla.

Kuka varasti höyhenet?

Eräs linnan voudeista, Isak Nilsson Banér, on jäänyt historiaan ”höyhenepisodin” vuoksi. Vouti Isak Nilsson sai kuningas Kustaa Vaasalta kirjeen, jossa ihmeteltiin, mihin ovat kaikki lintujen höyhenet

Kari Viitamäki

restonomi

Rantasipi Rukahovin hotellinjohtaja 1986-1994

Restelin Pohjois-Suomen aluejohtaja 1994-1998

Restelin Hämeenlinnan alueen aluejohtaja 1998-

kadonneet. Linnassa ei ollut valmistettu höyhenpeittoja, -patjoja ja -tyynyjä Isak Nilssonin aikana (1540-1553) laisinkaan, vaikka lintuja linnaan oli toimitettu suuret määrät.

Kustaa Vaasa ojensi voutia myös siitä, että pelavaa ei viljelty tarpeeksi ja lehmät tuottivat liian vähän. Samat olivat siis johdon vaatimukset tehokkuudesta tuolloin kuin nykyisinkin. Hämeen linnasta väitöskirjansa tehneen Anna-Maria Vilkunan mukaan kirjuri Simon Niilonpoika lienee vahvistanut lopulta kirjanpitäjille, että vouti vetää välistä linnan omaisuutta omaan taskuun. Isak Nilsson irtisanottiin ja hän joutui lähtemään Ruotsiin. Myöhemmin sama mies kuitenkin hääri tärkeässä asemassa Moskovassa rauhanneuvotteluissa. Ruotsilla ei ollut varaa laittaa pystyvää miestä kokonaan pois.

Hämeenlinnan kirkko

Hämeenlinnan kirkko, joka rakennettiin 1700-luvun viimeisinä vuosina, on yksi maamme merkittävimmistä kustavilaisen klassismin edustajista. Kirkon esikuva lienee ollut Rooman Pantheon-temppeli. Alun perin kirkko oli ympyränmuotoinen ja sisustukseltaan amfiteatterimainen. Kirkon ulkonäkö muuttui ratkaisevasti vuonna 1892, jolloin kirkko laajennettiin ristikirkoksi Josef Stenbäckin suunnitelmien mukaan.

Matkailu 1800-luvulla

Vanajaveden laivaliikenne aloitettiin 1860-luvulla. Suomen Hopealinja aloitti liikennöinnin Hämeenlinna-Tampere välillä 1950-luvulla. Ihmisten liikkumiseen vaikutti merkittävästi myös Helsinki-Hämeenlinna -rautatien valmistuminen samoihin aikoihin v. 1862 ja rautatien jatkuminen Tampereelle 1876. Iittalan Lasitehdas perustettiin 1881 ja nykyisin Iittalan Lasimäki on tärkeä matkailullinen kohde. Iittalan Lasimuseo sinne on perustettu kuitenkin vasta vuonna 1971. Museossa voi tutustua vaikkapa 1930-luvun klassikon, Aalto-vaasin historiaan.

Matkailun edistyminen 1900- ja 2000-luvuilla

Kulttuuripalvelut ovat olleet aina tärkeä osa matkailua. Tänä syksynä Hämeenlinnan Teatterissa alkaa odotettu aikakausi, kun se saa uuden päänäyttämön Verkatehtaan yhteyteen. Teatterin historia

alkoi Hämeenlinnassa vuonna 1909, kun vakainainen Työväen Teatteri aloitti toimintansa.

Hämeenlinnan kaupunginorkesteri viritteli ensimmäiset yhteiset soittonsa 1934, mutta orkesteri hajosi myöhemmin sodan vuoksi, kunnes se perustettiin uudestaan. Hämeenlinnan Musiikkiopisto, nykyinen Sibeliuksen opisto, on toiminut 1950-luvulta alkaen. Samoihin aikoihin (vuonna 1952) perustettiin Hämeenlinnan Taidemuseo.

Matkailijoiden suosikit Parolan Panssarimuseo ja Sibeliuksen syntymäkotina avasivat ovensa yleisölle 1960-luvulla. 1980-luvulla seutu sai matkailukohdeksi Puuhamaan ja Tawast Golfin ja Vanajaveden rantaan rakennettiin Sokos Hotel Vaakuna.

Luontomatkailu alkoi Evolla vuonna 1994, kun siitä tehtiin retkeilykohde. Evon alue on yksi Etelä-Suomen suurimmista metsäalueista. Siihen sisältyy myös Natura 2000 -verkostoon kuuluva luonnonsuojelualue. 1990-luvun muita uusia matkailullisia kohteita olivat kotimuseo Palanderin talo, Taidemuseon kuuluva Lohrmannin makasiini sekä Trooppinen Eläintalo, joka siirtyi Helsinkiin kolme vuotta sitten.

Vanajanlinna

Vuonna 1996 Hämeenlinnan kaupungille syntyi etuosto-oikeus Vanajanlinnaan ja neuvottelujen jälkeen linna ja maa-alueet siirtyivät kaupungin omistukseen n. 10 mmk:n kauppahinnasta. Kansanopistotoiminnan loputtua linnan päävuokralaisena toimi Yrjö Sirola -säätiön pääosin omistama Vanajanlinna Oy. Hämeenlinnan kaupungin ostettua linnakiinteistön kaupunki tuli mukaan Vanajanlinna Oy:n noin 19 %:n omistusosuudella.

Tammikuussa 1998 tapahtuneen yrityskaupan myötä Vanajanlinnan Oy:n omistajiksi tulivat Mika Walkamo ja Harri-Pekka Vihma. Nykyisin Vanajanlinnassa järjestetään kokous- ja koulutustilaisuuksia sekä yritysten pr-tilaisuuksia ja perhejuhlia, kuten hää- ja sukujuhlia. Vanajanlinnan alueella on useita erilaisia ravintolasaleja ja kokoustiloja, Linna Spa sekä Suomen eturivin golfkenttiin lukeutuva Linna Golf, joka avattiin 2005. Uusi klubirakennus valmistui vuonna 2007.

Verkatehdas

Kulttuuri- ja kongressikeskus Verkatehdas valmistui Hämeenlinnaan vuonna 2007 ja on löytänyt paikkansa paikallisten ja matkailijoiden paikkana

nopeasti. Tuoreen kyselyn perusteella Hämeenlinnan seudulta yli 80 prosenttia on käynyt Verkatehtaalla ja myös tyytyväisyys sen tarjontaan on huippuluokkaa. Verkatehtaasta on muodostunut koko kansan kulttuurikeskus. Viime vuonna Verkatehtaalle kertyi yleisökäyntejä lähes puoli miljoonaa: taiteen, viihteen ja näyttelyiden perässä kävi 260.000 tuhatta ihmistä, opiskelemassa ja harrastuksissa 200.000 tuhatta henkeä, ja kokous- ja kongressivieraita oli 30.000.

Verkatehtaalla sijaitsevat myös Minitatteri sekä lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX. Lisäksi sinne ovat löytäneet tiensä monet kulttuuri- ja media-alan yhdistykset ja yritykset sekä ammatinharjoittajat. Ars-Häme ry:n ylläpitämä Galleria kone sekä taidelainaamo avattiin vuoden 2008 alusta.

Aulanko - maalaistalosta kartanoksi

Aulangonvuorella on ollut muinaisten hämäläisten puolustuslinnoitus ja kulttipaikka, jonka vaiheista kertovat monet perimätietona kulkeneet tarinat. Hämeenlinnalaiset ovat jo kauan kavunneet kallioiden laelle maisemia katsomaan ja 1840 maa-herra O.R. Rehbinder rakennutti maantien Aulangonvuorelle.

Aulangon seudulla on harjoitettu maanviljelystä jo vuosisatojen ajan ja aikoinaan kartanon ja nykyisen hotellin kohdalla sijaitsi Mäkelän talonpoikaistalo. Tavallinen suomalainen maalaiselämä Aulangolla päättyi, kun kuvernementinsihteeri Carl Rennerfelt osti tilan 1800-luvun puolivälissä ja rakennutti uuden, klassistisen päärakennuksen. Mäkelä ei kuitenkaan kelvannut nimenä ruotsinkieliselle omistajalle ja tila sai uuden nimen Karlberg, joka oli yhdistelmä isännän etunimestä ja kukkulasta, jolla rakennus sijaitsi. Hänen jälkeensä tuli useita uusia omistajia, jotka kaikki olivat säätyläisiä: kihlakunnantuomari Knorring, valtioneuvos Gyldeń, kauppalaiivan kapteeni Schantz ja kenraali Galindo. Kartanossa järjestettiin tanssiaisia ja kutsuja kaupungin seurapiireille.

Upporikas eversti

Vuonna 1883 Karlbergin tilan osti kesäasunnokseen upporikas kapteeni, myöhemmin everstiksi ylennetty Hugo Standertskjöld (1844-1931), joka omisti asetehaita Venäjällä. Talvet hän vietti kaupunkipalatsissaan Helsingin Esplanadilla, nykyisen Presidentinlinnan vieressä. Hän hankki omistuk-

seensa myös useita läheisiä tiloja, mm. viereisen Katajiston kartanon. Karlbergissa käynnistettiin heti suurisuuntaiset rakennus- ja puutarhatyöt. Arkkitehti Waldemar Aspelin suunnitteli uuden, linnamaisen päärakennuksen, joka tehtiin puurakenteisena vanhan ympärille ja rakennus jäljitteli barokkipalatsia. Siinä oli kaksikerroksinen, symmetrinen keskiosa, matalammat siipiosat ja korkea torni. Rakennuksessa oli keittiöosan lisäksi viisitoista huonetta, mm. ruokasali, salonki, turkkilainen huone ja useita vierashuoneita. Koska kesävieraiden määrä oli suuri, suunnitteli Aspelin erillisen, kahdeksasta huoneesta ja valoisasta hallista koostuvan kavaljeerirakennuksen. Lisäksi tilalla oli asuin-, maatila- ja talusrakennuksia sekä kaksitoista kasvihuonetta - parhaimmillaan noin 160 erillistä rakennusta.

Puistoja ja romantiikkaa

Kun Hugo Standertskjöld oli hankkinut Karlbergin omistukseensa, hän käynnisti välittömästi laajamittaiset puisto- ja puutarhatyöt. Työt kestivät yli 20 vuotta ja laajaa metsäaluetta halkomaan tehtiin useita teitä ja polkuja. Kartanon itäpuolelle jyrkään rinteeseen rakennettiin graniittilohkareista romanttinen rauniolinnake. Ylös puistoon kaivettiin kaksi tekojärveä, Joutsenlampi ja Metsälampi ja korkealle kiviröykkiölle rakennettiin Onnentempeli. Kartanon suureen puutarhaan sekä puistoteiden varsille istutettiin satoja lajeja eksoottisia kukkia ja puita, mm. kaktuksia, palmuja, alppiruusuja ja agaaveja.

Kasvihuoneissa kasvatettuja kukantaimia istutettiin joka kevät yli 100.000. Puutarhaan tehtiin suuria istutuksia, suihkulähteitä ja kalliolohkareista tehty Lemmenluola. Puistoon sijoitettiin veistoksia, vaaseja, peilipalloja ja vedellä täytettyjä erivärisiä lasipalloja, jotka välkehtivät auringon paisteessa. Vanajavettä kiertämään rakennettiin kilometrien mittainen, hopeapajuilla reunustettu kävelytie, jonka varrelle pystytettiin kreikkalaistyyllisiä kuvapatsaita ja rannat kivettiin muureiksi. Tehtiin kaksi tekoarta siltoineen ja hiekkaranta pukukoppeineen. Aulangonvuorelle rakennettiin kaksi huvimajaa ja Ruusulaaksoon pystytettiin uusgoottilainen paviljonki. Puistometsään tuotiin kesyjä saksanhirviä ja joutsenia, joilla oli oma huvila lammen keskelle rakennetussa tekosaarella.

Standertskjöld perusti puistometsään eläintarhan, jossa oli mm. riikinkukkoja, fasaaneja, vuorivuhia ja kauriita, australialaisia mustia joutsenia

ja intialaisia juoksuankkoja. Vuonna 1906 pystytettiin Aulangonvuoren ylimmälle kalliolle graniittinen, ritarilinnan tornia mukaileva näkötorni, jonka suunnitteli arkkitehti Aspelin. Vuorelta alas Aulangonjärven rantaan tehtiin pitkät kiviportaat, joiden juurelle asetettiin karhuperhettä esittävä Robert Stigellin veistos. Hugo Standertskjöld loi kesäpaikastaan keskieurooppalaistyyllisen kulttuurimaiseman, joka oli vailla vertaansa Suomessa.

Rauhallinen ja luonnonkaunis Aulanko on historiansa aikana houkutelut arvovaltaisia vieraita valtionpäämiehistä kuuluisaan elokuvaohjaaja Alfred Hitchcockiin. Aulangolla on myös kuvattu monet Suomi-filmin klassikot, muun muassa Kesäillan valssi (1951), Kipparikvartetti (1952), Pähkähullu Suomi (1967) ja Iso vaalee (1983).

Aulanko kartano- ja työyhteisönä

Aulanko-Karlbergin puutarhan ja valtavan puistometsän laajuus oli suurimmillaan 180 hehtaaria. Puistojen rakentamiseen oli samanaikaisesti paljattuna toistasataa miestä hevosineen ja saman verran jalkamiehiä ja muita rakentajia. Vakinaiseen henkilökuntaan kuuluivat yli-, apulais-, ja keittiöpuutarhurit apulaisineen. Kartanossa oli lisäksi kesäisin palveluskuntaa 25-30 henkilöä. Eversti itse kierteli suurta työmaataan keppiään heilutellen ja aina tummaan pukuun pukeutuneena ja valvoi, ettei kukaan laiskottele. Hän oli arvostettu isäntä, joka vaati kaikessa sotilaallista täsmällisyyttä. Hän oli työnantajana ankara, mutta piti myös huolen työläisistään. Jos joku sairastui tai menetti kotieläimensä, eversti antoi aina apuaan. Hän perusti myös kansakoulun työläistensä lapsille.

Kasvihuoneissa kasvatettiin mm. persikoita nektariineja, luumuja, viinirypäleitä, aprikooseja, ananaksia jne. eikä edes omenapuita eversti antanut istuttaa ulkosalle, koska ”seudun nuorisoa ei saanut panna alttiiksi hedelmän varastamisen vietteyksille”.

Hugo Standertskjöld saapui Karlbergiin joka kevät samaan aikaan ja lähti sieltä syksyllä yhtä täsmällisesti samaan aikaan. Karlbergissa kävi runsain mitoin suomalaisia ja ulkomaisia vieraita ja junalla saapuvia vieraita vastassa oli aina pitkä saattue hevosvaunuja, joiden kuskeilla oli yllään hienot uniformut. Perillä saattoi odottaa puutarhaan katettu useiden ruokalajien ateria hovimestarien kaadella shampanjaa ja torvisoittokunnan soitellessa kesäisiä tahtejaan.

Karlbergin juhlat olivat maan loisteliaimpia. Huhivöyrylaivalla tehtiin retkiä läheisiin kartanoihin, jotka olivat Standertskjöldien hallussa. Eversti oli innostunut uusista keksinnöistä ja Karlbergiin hankittiin Suomen ensimmäinen gramofoni, polkupyöriä, automobiileita, mm. Suomen ensimmäinen Rolls Royce. Suurellisen monimiljonäärin kartanossa vietetty loistelas elämä oli silloisen köyhän Suomen oloissa aivan omaa luokkaansa.

Matkailukeskus

Ikääntynyt ja koko elämänsä poikamiehenä viettänyt Hugo Standertskjöld halusi työnsä tuloksen päätyvän yleishyödylliseen käyttöön. Aulangolla nähtiin kansallinen kulttuuriarvo, joka haluttiin taita pitämällä alue kaikille avoimena, ainutlaatuisena retkeilypaikkana. Vuonna 1926 eversti myi Karlbergin sivutiloineen edulliseen hintaan Hämeenlinnan kaupungille, joka perusti Matkailukeskus Aulanko-Karlberg Oy:n. Kartanossa avattiin matkailijahotelli ja ravintola. Yritys ehti toimia vain vajaan vuoden, kun tammikuussa 1928 tulipalo tuhosi kartanon päärakennuksen perustuksiaan myöten. Jäljelle jäivät vain lukuisat sivurakennukset sekä vierastalo Kavaljeeri, joka on edelleen samalla paikalla.

Palon jälkeen Hämeenlinnan kaupunki rakennutti nopeasti paikalle klassisen, puurakenteisen ravintolarakennuksen, joka avattiin jo kesäkuussa 1928. Arkkitehti Martti Välikankaan piirtämässä hienostuneessa rakennuksessa oli suuri avoveranta, jota rajasivat antiikin arkkitehtuuria myötäilevät pylväät. Rakennuksen 12 huonetta kävivät kuitenkin pian ahtaiksi, sillä Aulangolle saapuvien matkailijoiden määrä kasvoi entisestään. Ravintolarakennusta laajennettiin, mutta 1937 koko rakennus siirrettiin Tyrvännön pitäjään Heralan tilan päärakennukseksi.

Vuonna 1936 kaupunki oli myynyt Rantapuiston alueen (n. 60 ha) Aulangon Matkailuyhdistykselle, joka perusti yhdessä Oy Alkoholiliike Ab:n ja Suomen Höyrylaiva Oy:n kanssa Aulanko Oy:n tarkoituksena rakentaa paikalle sen ajan korkeinta tasoa edustava hotelli. Vaatimaan suunnittelutehtävään valittiin arkkitehteiksi Matti Lampén ja Märta Blomstedt.

He olivat suunnitelleet juuri edesmenneen Pauli Blomstedtin kanssa kuulua Pohjanhovia Rovaniemelle. Palaneen kartanon tilalle kohosi vuonna 1938 komea, nykyaikainen suurhotelli, joka oli valmistuessaan sensaatio. Funktionaalista arkki-

Sigurd Frosterus suunnitteli Rosenlew-yhtymän pääosakkaalle hulpean Vanajanlinnan, josta yhdessä vaiheessa oli tulla presidentin kesäasunto Kultarannan tilalle. Sen sijaan se päätyi Neuvostoliiton omistukseen, toimi vuosikymmenet kommunistiaatteen Sirolaopistona ja päätyi kunnostuksen jälkeen tyylikkääksi hotelli- ja ravintolakokonaisuudeksi (Kuva: Risto Hemming, 1996)

tehtuuria ylistettiin ulkomaita myöten. Tyylikkäätsisustukset huonekaluineen, tekstiileineen ja astioineen oli suunniteltu kokonaistaideteoksiksi. Vuodepaikkoja oli 250, korkeassa ravintolasalissa oli tilaa 760 hengelle ja lisäksi oli suuri ulkoilmaterrassi. Huippukoneistetut, suuret keittiötilat, kuten myös oma leipomo ja pesula, edustivat alan uusinta tekniikkaa. 1930-luku oli Suomen matkailun suurta nousukautta ja Aulangosta tuli yksi Suomen matkailun lippulaivoista.

Suomessa elettiin 1930-luvun lopulla nousukautta ja valmistauduttiin vuoden 1940 olympialaisiin. Sota kuitenkin keskeytti iloisen elämän ja Aulankokin toimi jonkin aikaa sotasairaalana. Suomen Hopealinja aloitti järvi liikenteen Aulangon ja Tampereen välillä vuonna 1949 ja Aulangolle rakennettiin myös leirintäalue ja mökkikylä. Olympialaisten toteuduttua vihdoinkin vuonna 1952 Aulanko toimi kansainvälisten vieraiden kisakylänä, kun nykyaikaisen viisiottelun lajit suoritettiin Ahveniston maastossa Hämeenlinnan länsilaidalla.

Lomailu Aulangon loistohotellissa oli aikoinaan mahdollista vain varakkaammalle väelle, ja hotellista muodostui legendaarinen osa Suomen hotelli- ja ravintolahistoriaa. Hotelli Aulanko tuli myös tutuksi lukuisista Suomi-filmeistä, joissa se sai toimia tyylikkään ja muotitietoisena elämäntavan näyttämönä. Vuonna 1963 rakennettiin hotellin pohjoispuolelle Märta Blomstedtin suunnittelema pieni funkistyylinen laajennus. Vuosina 1970 ja 1973 valmistuivat arkkitehti Aarne Ehojoen piirtämät modernit laajennusosat.

Aulanko laajenee

Jo vuonna 1930 Aulangon puistometsä julistettiin luonnonsuojelualueeksi. Sitä hallinnoi nykyään Metsähallitus. Aulangon puistometsästä tuli vuonna 2001 osa Suomen ensimmäistä Kansallista Kaurinpuistoa.

Suomen Matkailuliiton tytäryhtiö Matkaravinto Oy, joka oli ylläpitänyt hotellia alusta lähtien, fuusioitiin vuonna 1978 osaksi Rantasipi Oy:tä. 1960-luvun lopulta lähtien majoitus- ja ravintolapalvelut tulivat koko kansan ulottuville ja talon toiminta alkoi muuttua entistä kokouspainotteisemmaksi. Vuosina 1988-90 valmistui arkkitehtitoimisto Niukkanen-Oksalan suunnittelema kongressikeskus talvipuutarhoineen, ja vuonna 1992 Aulangon toiminta siirtyi Tradeka Oy:n tytäryhtiö Restel Oy:lle.

Keväällä 2006 kulttuurihistoriallinen Rantasipi Aulanko laajeni jälleen. Maaliskuussa avattiin arkkitehti Marjatta Hara-Pietilän suunnittelema kylpyläosa, jossa on tarjolla runsaita kunto- ja hoitopalveluita sekä keilahalli. Samana vuonna valmistui kylpylän yhteyteen uusi monitoimihalli, Aulanko Areena, joka tarjoaa monipuoliset mahdollisuudet niin urheiluun kuin kokouskäyttöönkin. Alueelle valmistui myös toinen golfkenttä. Lisäksi koko hotelliosa on kokenut täydellisen uusiutumisen vuosina 2005-06 tehdyn peruskorjauksen myötä.

Kylpylän ja monitoimihallin tulon myötä Aulanko on lähtenyt uuteen nousuun ja on tällä hetkellä yksi Suomen merkittävimmistä matkailukohteista.